

Боднар І.Р.,

кандидат економічних наук,
доцент кафедри міжнародних економічних відносин
Львівської комерційної академії

НАСЛІДКИ ФІНАНСОВОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ДЛЯ УКРАЇНИ

Розкрито передумови процесу глобальних трансформацій, розглянуто причини виникнення світової кризи, висвітлено проблеми та наслідки впливу фінансової кризи на економічний розвиток України. Проаналізовано темпи зростання світової економіки, внесено пропозиції щодо запобігання наслідків світової кризи в Україні.

Preconditions of global transformations process are exposed, the reasons of origin of world crisis are considered, problems and consequences of influence of financial crisis on economic development of Ukraine are reflected, the rates of growth of world economy are analyzed. Suggestions are brought in to prevent the consequences of world crisis in Ukraine.

Фінансова глобалізація передбачає високу мобільність капіталу, що є головною причиною перенесення іпотечної кризи США на світові ринки. За своєю природою глобалізм є пульсуючим явищем, яке переживає часи спаду і підйому, прискорення і сповільнення. Тож криза глобалізму закладена в самій його природі. Це, насамперед, викликано зростанням глобалізаційних викликів і загроз. Залежність банківських систем країн, що розвиваються, від зовнішніх ресурсів призвела до того, що вони швидко відчули на собі вплив глобальної кредитної кризи. Як наслідок, різко знизився рівень довіри між партнерами на світовому фінансовому ринку. У цьому й полягає основний вплив світової фінансової кризи на ринки економік країн, що розвиваються: ресурси стали дорожчими, а отже, їх важче отримати.

Проблеми зміцнення світової фінансової системи входять до кола наукових інтересів багатьох учених. Зокрема, цій проблематиці присвячено праці А. Грінспена, Л. Лароша, В. Гейця, А. Гальчинського, Ю. Уманця та інших, які у своїх дослідженнях визначають теоретичні і практичні аспекти регулювання фінансових відносин, характеризують основні проблеми даної сфери, пропонують механізми їх подолання.

Метою статті є виявлення причин і проявів світової кризи, обґрунтування заходів щодо запобігання наслідкам кризи в Україні.

Світова фінансова криза розпочалася з іпотечної кризи у США у 2006 році, яка спровокувала іпотечні кризи в Європі та країнах Азії, де мали місце схожі схеми кредитування. Причому кризи зачепили промислово розвинені країни, такі як Великобританія, Італія, Іспанія, Японія, і країни, що розвиваються, такі як Казахстан. Іпотечна криза у США стала причиною світової кризи ліквідності. Відповідно збитків почали зазнавати не лише банки світового масштабу, а й локальні. Фінансові установи всього світу протягом 2006—2008 років зазнали збитків на

суму 1,2 трлн дол. США, американські установи — 460 млрд дол. Такі значні збитки призвели до обвалу фондових ринків світу. За 2008 рік цінні папери на світовому фондовому ринку подешевшали на 5 трлн дол. США¹.

На думку Ч. Морріса, причиною сучасної кризи, яка була закладена ще в 70-х роках минулого століття, є відсутність ефективного державного регулювання. Якщо в 1986 році 80 % іпотечного ринку США жорстко регулювала держава, то у 2006-му цей показник зменшився до 25 %. Світову економіку очікує нова хвиля державного регулювання, яка прийде на зміну ідеології максимальної ринкової свободи. Криза стане поворотним моментом для світової економічної системи. Тепер неоліберальна доктрина не підходить для регулювання економіки. Політики, які бажають вивести економіку з кризи, повинні керуватися такими самими методами, як під час подолання Великої депресії².

На думку українського вченого, академіка НАН України Ю. Пахомова, світова економіка зазнала кризи через однополярність світу. Відсутність сильного конкурента “розслабила” економіку США, що призвело до її краху. На це наклалася іпотечна криза, за якої сума віртуальних грошей в десятки разів перевищила наявність справжнього капіталу. Внаслідок економічної кризи повністю деформувалась економічна модель розвитку США³.

Головною причиною кризових явищ у світовій економіці є перевиробництво однієї з валют світу — долара США. У 1971 році, коли було скасовано прив'язку вартості долара до золотого стандарту, долар почали друкувати в необмеженій кількості. Купівельна спроможність долара забезпечувалась не лише за рахунок ВВП США, а й ВВП інших економік. При цьому більшість валют світу мають курсову прив'язку до долара і при цьому не здатні впливати на його курс. Цією можливістю володіє лише ФРС США.

Враховуючи вищевикладене, зазначимо, що причинами світової фінансової кризи є:

1. Переваги фінансової складової у світовій економіці. Фінансова система практично перестала адекватно відображати стан реальної економіки. Вона потребує негайних реформ, щоб слугувати економіці, а не навпаки, як це відбувається в епоху фінансової глобалізації.

2. Відсутність прозорості в діяльності найбільших фінансових компаній світу. Подібна ситуація пов'язана з тим, що замість розподілу ризиків на транспарентній основі, як це передбачено загальноприйнятою економічною теорією, фінансисти ринку вибрали шлях сек'юритизації — ризикованих активів, просуваючи їх без чіткої ідентифікації ризиків. Сек'юритизація є універсальною схемою прискорення фінансового обороту й отримання швидких прибутків.

3. Використання кредитних деривативів як засобу синтетичного придбання активів.

¹ <http://www.ereport.ru>.

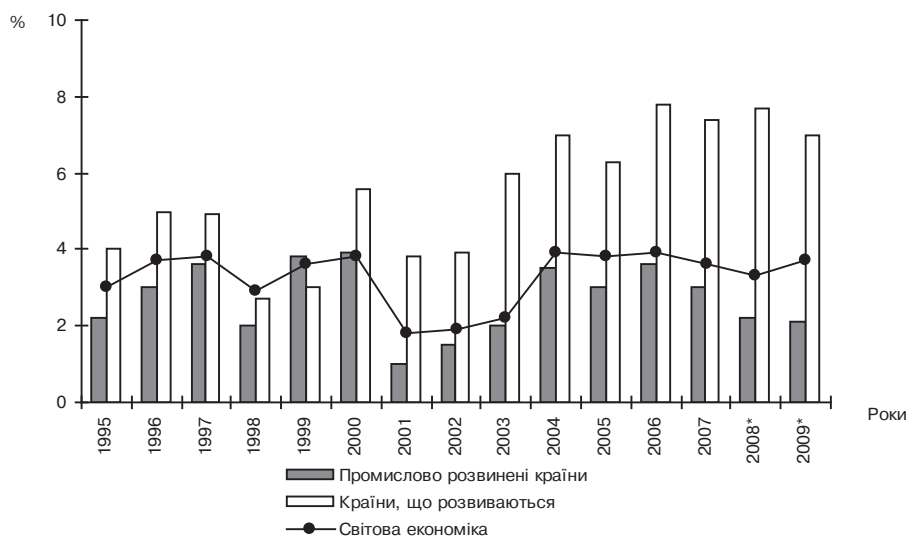
² <http://www.news.finance.ua/ua>.

³ <http://www.test.golosua.com/economika/2008>.

4. Схема кредитування за плаваючою процентною ставкою. Кредити такого типу фактично приречені на дефолт, оскільки “плаваючі” ставки прив’язані до індексу LIBOR (середньої процентної ставки, за якою банки надають кредити один одному на стандартний термін, наприклад, на рік). Зрозуміло, що такий кредит буде вигідним клієнту лише за низького LIBOR, проте аж ніяк не при довгострокових кредитах.

Надзвичайно щільна й переплетена взаємопов’язаність фінансових установ на ринку призвела до того, що криза, яка мала б стосуватися лише кредитних установ, які працюють на ринку високоризикованих позичок, вплинула спочатку на американську фінансову систему, а потім і на загальносвітову.

Криза на фондовому ринку призвела до того, що інвестори перенесли свою увагу на товарний ринок, що спричинило зростання цін на нафту й золото. Це, у свою чергу, спровокувало зростання загальносвітової інфляції та зменшення темпів зростання світової економіки. Після значного зростання світового ВВП у 2006 році світова економіка знизила темпи зростання у 2007-му до 3,6 % проти 3,9 % у 2006 році, у 2008-му до 3,3 % (рис. 1).

* Прогноз

Джерело: <http://www.kontrakty.com.ua>.

Рис. 1. Динаміка темпів зростання світового ВВП, 1995—2009 роки

Світова криза вплинула на економічний розвиток України, яка інтегрована у світову економіку. Сьогоднішні умови розвитку вітчизняної економіки істотно відрізняються від тих, які існували у 1998 році, коли країна також зазнала впливу потужної світової фінансової кризи. Проте сучасні реалії не поліпшують, а погіршують характеристики стійкості національної системи до фінансових шоків.

Так, якщо у 1997—1998 роках рівень корпоративних боргів був низьким і корпоративний сектор не був настільки залежним від зовнішнього фінансування, то

на сьогодні, як уже зазначалося, національна фінансова система стала більш залежною від зовнішніх потоків капіталу.

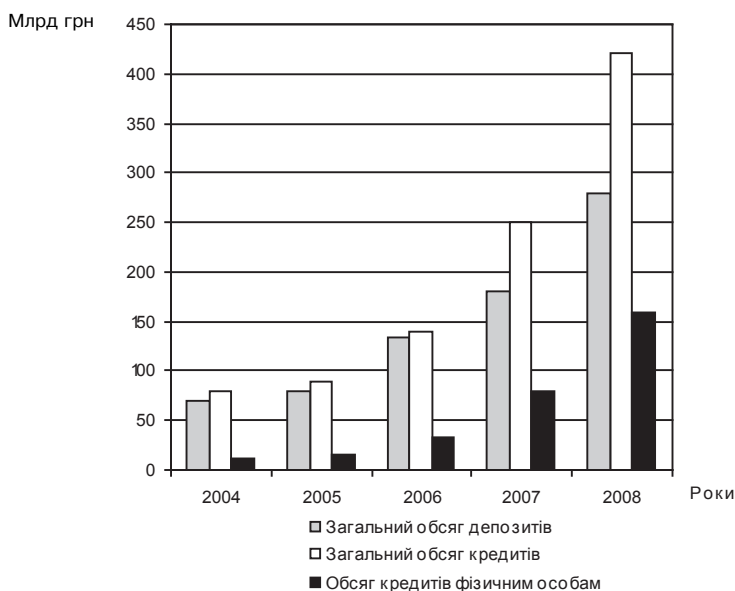
Поряд із зростанням інтегрованості національної економіки до фінансових ринків за період після фінансової кризи 1998 року відбулися й істотні зміни у структурі та характері розвитку економіки. Сьогодні зростання дедалі більшою мірою визначається внутрішнім потенціалом, а не зовнішніми чинниками. Високими темпами зростає споживчий попит домогосподарств, інвестиції в оновлення основних фондів і впровадження прогресивних технологій, вихід на нові світові ринки. У цьому аспекті слід зазначити, що процеси інвестування й розвитку вітчизняних виробництв більше залежні від кредитування, ніж від фондового ринку — 16 % інвестицій у основний капітал фінансується за рахунок кредитів. Найбільш залежними секторами є сільське господарство, будівництво, переробна промисловість, зокрема хімічна й нафтохімічна, харчова промисловість, виробництво коксу і продуктів нафтопереробки⁴.

Унаслідок кризи українські банки стикнулися з кризою ліквідності через обмеження доступу до закордонних кредитів, які останніми роками були основним джерелом збільшення обсягів кредитування. Погіршення ліквідності світових фінансових ринків істотно уповільнює кредитування української економіки. Як наслідок, українські позичальники зазнають труднощів із рефінансуванням своїх кредитних зобов'язань на зовнішніх ринках. Останні декілька років банки активно розвивали кредитування населення (іпотечні, авто, споживчі кредити) за рахунок коштів, залучених із-за кордону (рис. 2).

Як видно з рисунка 2, у 2006 році значними темпами почала збільшуватися частка кредитів фізичним особам у загальному кредитному портфелі банків. У 2008 році частка іпотечних кредитів становила 36,1 % у кредитуванні індивідуальних клієнтів. До початку фінансової кризи українські банки могли вільно залучати іноземні фінансові ресурси під 4—5 % річних і продавати їх в Україні за 10—11 % річних. Проблема полягала лише в тому, що кредити залучалися на термін 3—5 років, а видавалися на 10—20 років. Українські банки розв'язували такі проблеми за рахунок рефінансування отриманих кредитів новими з такими самими, а інколи й нижчими ставками.

Проте в умовах, коли закордонні банки згорнули свої кредитні програми (це були змушені зробити більшість банків, що постраждали від іпотечної кризи в США), українські банки опинилися перед загрозою кризи ліквідності. По-перше, для повернення закордонних кредитів вони змушені були перекредитовуватися за значно вищими ставками, по-друге, нові залучені з-за кордону кошти теж стали значно дорожчими. Внаслідок цього ставки за іпотечними кредитами зросли на 5—7 % і, крім того, було значно посилено вимоги до фінансового стану позичальників. Нацбанк України для запобігання можливій фінансовій кризі у країні значно посилив вимоги до резервування за кредитними операціями, що теж призвело до подорожчання кредитів.

⁴ <http://www.bank.gov.ua>.

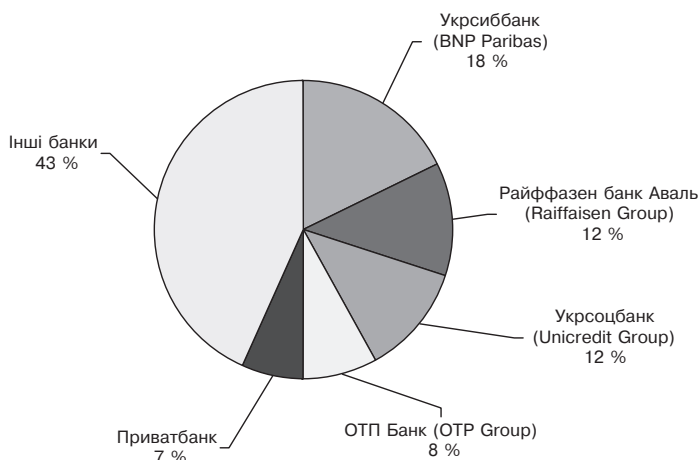
Джерело: <http://www.nbu.gov.ua>.

Рис. 2. Співвідношення депозитів і кредитів у банківській сфері України, 2004—2008 роки

Утім, наслідки фінансової кризи могли бути ще відчутнішими, якби більшість великих українських банків не були у власності закордонних банків. Це дало їм змогу продовжувати залучати грошові ресурси із-за кордону, а також пропонувати кращі умови порівняно з іншими. Серед 5-ти лідерів ринку іпотечного кредитування в Україні перші 4 є дочірніми компаніями закордонних фінансових груп, частка яких у загальному обсязі фінансового ринку становить 50 % (рис. 3).

Світова фінансова криза вплинула й на вітчизняну будівельну галузь. Передусім через істотні зміни в умовах іпотечного кредитування (підвищення ставок і посилення вимог) багато потенційних покупців не змогли отримати іпотечний кредит. Значна їх частина також зайняла вичікувальну позицію, очікуючи на іпотечну кризу в Україні й відповідне зниження цін на житло, що є наслідком інформаційної війни, з одного боку, між ріелтерами й будівельниками, з другого — експертами й потенційними покупцями.

Фінансова криза спричинила підвищення світових цін на енергоносії. Українська економіка має сильну залежність від вартості цін на основні енергоносії — нафту та газ. Зростання світових цін на нафту призвело до підвищення цін на паливно-мастильні матеріали, а отже, до подорожчання вартості транспортних послуг, а також позначиться на ціні майбутнього врожаю, що призведе до підвищення цін на продовольство. Крім того, зростання цін на нафту спричинило зростання загальносвітового рівня інфляції, а отже, збільшення цін на всі імпортні товари. Ціну на природний газ Російська Федерація (основний імпортер цього ресурсу в

Джерело: <http://www.nbu.gov.ua>.

Рис. 3. Лідери іпотечного кредитування в Україні у 2008 році

Україну) встановлює залежно від ціни на нафту. Зростання цін на енергоносії відчутно впливає на економіку України, оскільки автоматично призводить до зростання цін на більшість вітчизняних товарів і послуг. Зростання цін на експортну продукцію погіршить їх конкурентоспроможність на зовнішніх ринках і, як наслідок, призведе до зменшення надходжень до держбюджету. А саме експортно-орієнтовані галузі були основним двигуном зростання економіки України.

Через значний рівень інтегрованості економіки України в загальносвітову економіку рівень світової інфляції істотно вплинув на зростання рівня інфляції в нашій країні. Це можна пояснити не лише внутрішніми, а й зовнішніми чинниками. На даному етапі розвитку світової економіки розвиток інфляції викликаний двома основними причинами — знеціненням американського долара та підвищенням вартості енергоносіїв і продуктів харчування. Знецінення долара спричиняє девальвацію багатьох національних валют, які прив'язані до нього, а також зростання цін на продукцію, що імпортується із країн, які використовують іншу валюту. Для України це актуально у зв'язку зі збільшенням цін на товари із зони євро, яке практично є адекватним зростанню ціни євро щодо долара. Зростання цін на енергоносії — теж частково причина зниження ціни долара, оскільки за відсутності загальносвітової валюти еталоном вартості є загальносвітові товари. На сьогодні одним із таких товарів є нафта — основне енергетичне джерело світової економіки, адже зростання цін на неї призводить до зростання цін на всі товари.

З огляду на ризики скорочення експортно-орієнтованого виробництва внаслідок падіння світового попиту й ускладнення платежів за експортними операціями в Україні, потрібно здійснити комплекс заходів, спрямованих на розширення внутрішнього попиту на групу експортних товарів і тим самим посилити внутрішнє виробництво. Для цього достатньо буде започаткувати нові інфраструктурні й житлові будівельні проекти, що фінансуються з бюджету. Уряд повинен не допустити

обвалу цін на зерно нового врожаю через закупівлі його Аграрним фондом, аби сільгоспвиробники отримали достатні ресурси для проведення комплексу посівних робіт. Це безпосередньо й опосередковано підтримує розвиток металургійної галузі, виробництва коксу, добувної промисловості, хімічної, нафтопереробної, харчової, а також торгівлі і транспорту.

Зважаючи на ризики виникнення фінансової нестабільності, доцільно переглянути проект держбюджету на 2009 рік, збільшивши обсяги капітальних видатків, у тому числі будівельних, не посилюючи при цьому дефіциту бюджету. Важливо також передбачити створення Стабілізаційного фонду, кошти якого спрямуватимуться на забезпечення всіх гарантійних зобов'язань держави, що посилять довіру до намірів уряду проводити виважену і збалансовану бюджетну політику.

В умовах фінансової кризи стратегічним напрямом діяльності уряду є стимулювання збільшення інвестицій у реальний сектор національної економіки. Для цього слід активізувати реалізацію проектів Євро-2012, розблокувати приватизаційні процеси, прийняти Державну програму приватизації. Потрібно також ухвалити низку законопроектів, розроблених урядом і спрямованих на підвищення інвестиційної привабливості України.

Аби запобігти банківській кризі, Нацбанку України доцільно прийняти низку рішень, які встановлюють принципи рефінансування комерційних банків із проблемами короткострокової ліквідності. Для запобігання валютній кризі слід виробити комплекс заходів, які не дадуть змоги валютним спекулянтам “розхитувати” курс.

З огляду на обмеженість внутрішніх фінансових ресурсів в умовах погіршення доступу до зовнішніх кредитів підприємці мають зробити нелегкий вибір: або зупинити виробництво і втратити ринки, тримаючи високі ціни в розрахунку на тимчасові труднощі, або знизити ціни, тим самим відновивши попит на свою продукцію і зберігши споживача.

Сучасна світова економічна система за умов глобалізації є надзвичайно вразливою, саме тому проблема розвитку економічної системи, зважаючи на всеохоплюючий характер світової економічної кризи і взаємозалежності країн, є надзвичайно актуальною. Світ залежить від Сполучених Штатів та управління ними національною фінансовою системою. Міжнародних угод, які б регламентували долар як світову валюту, немає, отже, США не несуть формальної відповідальності перед світом за свою національну валюту. Водночас вони дуже залежать від ставлення світу до долара як глобальної грошової одиниці.

На сучасному етапі зниження темпів економічного зростання США та інших країн світу може спричинити нову хвилю посилення протекціоністських заходів у зовнішній політиці країн. Через ослаблення долара виникає чимало ознак ймовірного переходу світової валютно-фінансової системи до мультивалютного формату. Економічне й політичне об'єднання країн Південно-Східної Азії уможливає створення нової міжнародної валюти. Такий сценарій може стати актуальним з огляду на економічні втрати країн регіону від кризи, спровокованої в США, та

необхідність переорієнтації експортних потужностей на внутрішньорегіональне споживання.

У разі реалізації регіональних ініціатив країн щодо введення нової міжнародної валюти вони можуть стати будівельними блоками нової світової валютно-фінансової системи, яку буде засновано на регіональних та інших “корзинах валют”. Деякі економісти висловлюють думку, що в майбутньому Китай як супердержава з власною глобальною валютою поступово замінить США⁵.

У 2008 році на саміті 20-ти найрозвинутіших країн світу (G20), скликаному для вироблення шляхів виходу із фінансової кризи й запобігання подібним катаклізмам у майбутньому, було запропоновано план реформування міжнародних фінансових інститутів. Його засновано на таких базових принципах: зміцнення прозорості й підзвітності; посилення надійного регулювання; підтримка чесності на фінансових ринках; зміцнення міжнародної співпраці; зміцнення міжнародних фінансових інститутів. При цьому декларація саміту закликає країни світу не відмовлятися від принципів відкритого ринку й вільної торгівлі. Країни Євросоюзу виступили зі спільною позицією, яка передбачає посилення державної регуляції ринків, тоді як США надають перевагу помірним реформам.

Таким чином, на сучасному етапі негативні наслідки глобалізації найгострішими виявилися для банківської системи, економіки й соціальної сфери майже в усіх країнах світу. Банківські кризи нерозривно пов’язані з поглибленням процесів глобалізації та зростанням загальної нестабільності ринків. Тому ступінь відкритості національних економік повинен відповідати ступеню розвитку банківської системи та якості функціонування інститутів внутрішнього регулювання. Сьогодні спостерігається слабка керованість глобальної фінансової системи внаслідок падіння довіри до рейтингових агентств і валютних трейдерів, безконтрольного зростання так званих фінансових похідних (ф’ючерсів, опціонів тощо), зростання обсягів спекулятивного капіталу тощо. У сучасному трансформаційному світі кожна країна повинна мати свою конкурентоспроможну модель розвитку, на запровадження якої має бути спрямовано відповідну національну стратегію. Без цього розвиток країни, її економіки не відповідає критеріям безпеки і криє в собі величезні загрози.

⁵ <http://www.rb.ru>